

ФОРМУВАННЯ СЛОВАЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАРТІЇ В 60–70-ТІ РОКИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Розглянуто процес формування Словацької національної партії на тлі загальнодержавних політичних змін у 60–70-ті рр. ХІХ ст. в Угорщині.

The process of Slovak National Party formation in the light of the national political changes in 60-70-ies of the XIX century in Hungary is being under consideration.

Важливою складовою словацької національно-визвольної боротьби ХІХ ст. став національно-політичний рух. Становище словацьких земель, їх входження до складу Угорщини упродовж декількох століть зумовили особливості його перебігу. Намагання влитися у політичне життя країни прискорили процес створення національних політичних течій, які й стали основою силою, що відстоювала національні прагнення словаків від другої половини ХІХ ст. Однією з них стала Словацька національна партія (СНП).

Мета зазначеної роботи – дослідити процеси, які відбувалися у словацькому національному русі внаслідок утворення Австро-Угорщини, звернути увагу на перетворення однієї із політичних течій на СНП.

Детальним вивченням окремих аспектів зазначеної теми займалися переважно словацькі дослідники. Так, утворенню СНП присвячено монографію М. Подрімавського [18], яка є ґрунтовним науковим доробком, що розглядає процес активізації словацького національного життя 60–80-х рр. ХІХ ст. Ролі особистості у словацькому національному русі присвячені наукові доробки Ф. Бокеса [7]. Важливе місце в історіографічній базі дослідження проблеми посідає монографія Б. Костіцого [13], предметом вивчення якої була діяльність поміркованої течії словацького національно-політичного руху 60–70-х рр. ХІХ ст., створена на основі різноманітних джерел, що й надає зробленим висновкам вагому наукову цінність. Важливим компонентом є також праця Я. Месароша [15], у якій досліджується правовий аспект вирішення словацького питання в межах Угорщини. Також у роботі було використано працю чехословацького історика М. Крайчовіча [14], головною метою якого було висвітлення міжслов'янських національно-політичних контактів у межах Австро-Угорщини.

Джерельна база, що використана у дослідженні, представлена переважно опублікованими документами, які вміщують матеріали угорських, австрійських, словацьких архівів, періодичних видань, особисті листи, офіційні програмні документи партій та окремих політичних течій періоду 1848–1914 рр. [11; 12]. Важливим джерелом стали матеріали словацьких періодичних видань 60-х р. ХІХ ст. на сторінках яких відображені тенденції притаманні словацькому національно-політичному рухові. До них належать "Голос", "Народні новини" [8; 16].

Таким чином, використання зазначених досліджень та джерел дозволяє нам прослідкувати процес формування словацької національної партії у 60–70-ті рр. ХІХ ст.

Починаючи від 60-х рр. ХІХ ст., прибічники меморандової концепції (ті, хто визнавав вимоги, викладені в Меморандумі 1861 р., – самобутність словацької нації, утворення територіально-адміністративної одиниці в межах імперії), так звані представники Старої школи, стали головними виразниками національних ідей словацького народу [9, с. 26]. На початку своєї діяльності вони не мали єдиної політичної організації. Критерієм належності до Старої школи було лише визнання Меморандуму. Як політична партія ця течія сформувалася в 1871 р. [19, с. 35]. "Меморандистами" були такі відомі політичні діячі як Я. Францисці, Ш. Дакснер, Й. Гурбан, М. Ференчік, М. Чулень, В. Пауліні-Тотт та ін. Прибічниками цього руху були інтелігенція та дрібна буржуазія (переважно сільська). Їх друкованим органом стала га-

зета "Пештбудинські відомості", що виходила в Будапешті [5, с. 180].

Першим проявом активності діячів Старої школи стала їх участь у виборах до угорських Державних зборів 1861 р. Незважаючи на невдачу, словацькі політики взяли участь й у наступних виборах – 1865 р. [18, с. 54]. Один з учасників передвиборчої кампанії Ш. Дакснер визнавав її, як "боротьбу не на життя, а на смерть немадьярського народу з мадьярським або з мадьяронами [4]".

Державні збори 1865 р. мали визначити майбутній устрій Угорського королівства та становище народів, які проживали в його межах. Так, більшість угорських політичних сил сподівалися на розв'язання питання щодо характеру взаємовідносин між Угорщиною та Австрією. Новий законодавчий орган мав вирішити основне питання: чи зможуть скористатися самостійністю, яку Габсбурги нададуть Угорщині, інші народи королівства, чи привілейоване право матиме лише одна угорська нація [1, с. 590]. Вирішення таких важливих питань спонукало представників словацького національного руху до активних дій.

У період передвиборчої кампанії 1865 р. було посилено агітаційну діяльність серед населення, зокрема, збільшено кількість листівок, які роз'яснювали позицію кандидатів від словацьких національних сил. Також було зроблено спробу випустити брошуру під назвою "Патріот батьківщини", що мала закликати словацьке населення до активної участі у виборах. Однак її видання заборонила влада [10, с. 527].

Для визначення словацьких кандидатів у м. Жярі над Гроном відбулися збори громадськості, де й було вирішено висунути 25 кандидатур від Старої школи. Загальна кількість словацьких кандидатів у депутати досягла 30 осіб, але жоден з них так і не потрапив до угорського сейму [14, с. 129].

Поразка на виборах 1865 р. стала черговим підтвердженням, що словацькі політичні сили залишалися організаційно слабкими та нечисленними й не змогли мобілізувати словацьких виборців для підтримки своїх кандидатів. До того ж, лише 6–7 % словацького населення могло брати участь у виборах [13, с. 11].

Крім неорганізованості, слабкості, не nepотрібно забувати і про суб'єктивні причини, а саме про те, яку позицію займала угорська влада щодо слов'янських народів, усіма засобами намагаючись не допустити, зокрема, словаків до парламенту. Так, за свідченням одного з учасників передвиборчої боротьби, "словакам визначили виборчі дільниці та місця для голосування таким чином, що патріотично налаштована частина населення була змушена їхати до міст, мешканці яких були байдуже або взагалі вороже налаштовані до національної справи. А у столицях, де населення було змішаним, виборчий пункт завжди розміщували в містечку з переважно угорським населенням [1, с. 603].

У 1865 р. імператор Франц Йосип І (1848–1916) дав згоду на підписання так званої австрійсько-угорської "Угоди про зрівняння". Обидві сторони (Австрія та Угорщина) прагнули забезпечити для себе якомога сприятливіші умови майбутнього існування в державному об'єднанні. Поразка у війні 1866 р. прискорила прийняття остаточного рішення з цього питання [3, с. 16].

Усі ці процеси безпосередньо торкалися і статусу словацьких земель. Так, Ш. Дакснер у листі "До моїх товаришів" від 8 серпня 1866 р., звертаючи увагу на події, що відбувалися, закликав словацьких політиків активізувати свою діяльність і подати до Відня вимоги щодо майбутнього влаштування імперії та становища слов'янських народів. Він пропонував сформувати єдиний парламент, у якому були б представлені інтереси всіх народів у межах Угорщини, а також дозволити створення національних автономних країв (хорватів, сербів, русинів та словаків) [11, s. 442–449]. Ця пропозиція висловлювала прагнення окремих представників словацького національного руху, які, користуючись ситуацією, що склалася на 1866 р., намагалися вибороти рівні права для всіх слов'янських народів Угорського королівства. Однак рішучість угорського уряду створити лише "єдинонаціональну державу" проявилася в переслідуванні автора запропонованих змін [6, s. 114].

Усвідомлюючи, що програму змін Ш. Дакснера не вдається реалізувати, Я. Францисці звернувся з пропозицією проявити солідарність і співпрацю з усіма слов'янськими народами, які сприятимуть поліпшенню становища словаків [15]. Цими словами автор закликав слов'янські народи Австрійської імперії об'єднатися, бо, як він зазначав далі, "саме зараз настав слушний час, коли ми змогли б здобути національну незалежність". Однак такі поодинокі заклики та звернення не могли вирішити національне питання як словаків, так і слов'янських народів у цілому. Угорський уряд не брав до уваги вимог словаків, які намагалися отримати такі ж права, як і угорська нація [10, s. 529–533].

Офіційні переговори між імперським урядом та керівництвом партії Ф. Деака, що відбулися в січні 1867 р., завершилися прийняттям основних положень угоди та взаємних зобов'язань сторін. Імператорським рескриптом від 17 лютого 1867 р. було дозволено, з невеликими змінами, відновити угорську конституцію 1848 р. На посаду прем'єр-міністра угорського уряду призначили одного з лідерів партії ліберального дворянства Д. Андраші. 21 грудня 1867 р. рейхсрат схвалив договір, укладений між імператором й угорською нацією [3, с. 17].

Австрійська імперія перетворилася на дуалістичну конституційну монархію. Тепер вона складалася із двох частин – Транслейтанії (Угорщини) та Ціслейтанії (Австрії). Обидві вони перебували під владою одного імператора й мали спільні міністерства із зовнішніх справ, фінансів та міністерства оборони [2, с. 18].

До 1867 р. у внутрішньополітичній системі обох частин монархії існували певні відмінності, які після "зрівняння" стали ще відчутнішими. Так, на відміну від Австрії, угорська шляхта зосередила у своїх руках майже всі посади в політиці та економіці, а основна маса населення королівства була відлучена від політичного життя. Та невелика кількість жителів Угорщини, що брала участь у виборах, могла обирати лише депутатів до нижньої палати. Решта місць у парламенті належала великим землевласникам, а згодом – і представникам промислового та банківського капіталу. В Угорщині посилювалася централізація влади. Усі важелі управління були зосереджені в руках правлячих класів.

У лютому 1867 р., спостерігаючи за змінами політичного устрою імперії, депутати угорського сейму немадлярського походження намагалися звернути увагу влади на необхідність вирішення питання правового становища "неполітичних народів". Так, 11 лютого 1867 р. до сейму було подано проект закону, у якому йшлося про необхідність визнання рівності всіх слов'янських народів Угорщини. Однак цю пропозицію уряд не взяв до уваги [18, s. 58].

Після підписання австро-угорської угоди словацький національний рух опинився у складному становищі. З одного боку, було завдано нищівного удару по сподіваннях

на допомогу з боку Відня, з іншого – настав вдалий момент для вирішення словацького питання. Для цього була необхідна єдність усіх словацьких політичних сил.

Надії, які представники Старої школи покладали на віденський уряд до 1867 р., чекаючи допомоги у вирішенні національного питання, не виправдалися. У цій ситуації єдиним виходом було утворення політичної коаліції немадлярських народів. Однак угорський уряд, який уклав угорсько-хорватський договір, певною мірою послабив національно-політичні сили слов'ян Угорського королівства [15, s. 220].

Наступним кроком у вирішенні національного питання в межах Угорщини стало прийняття Національного закону. Щоб стабілізувати ситуацію всередині країни, угорська влада пообіцяла задовольнити "справедливі" вимоги народів Транслейтанії. Авторами законопроекту "Про рівність націй" були представники угорських політичних кіл Ф. Деак та Й. Етвеш [2, с. 262]. Упродовж понад двох років запропонований законопроект переходив від однієї комісії до іншої. Теоретично він обґрунтовував національний тиск в Угорщині, узаконював гегемонію угорців у Транслейтанії, де понад половини населення складалося з немадлярських народів.

"Закон про рівність націй" було ухвалено 9 грудня 1868 р. Як свідчення існуючої державної ідеології "єдиної угорської політичної нації" у VI пункті документа було записано: "усі громадяни Угорщини, хоч би до якої народності вони належали, відповідно до основних принципів конституції, у політичному відношенні становлять єдину угорську націю і є її рівноправними членами" [12, s. 361]. Це означало, що кожен громадянин отримував рівні права, але щодо виділення кожної нації як етнічного суб'єкта в жодному із 29 параграфів згадано не було. Так, у § 1 було визначено, що на всій території функції державної мови виконували лише угорська, а використовувати рідну мову (згідно з § 7) дозволялося лише в місцевих органах влади. У § 12 наголошувалося: подання до вищого суду має бути написане лише угорською мовою. Однак, згідно з § 17 і § 19 у вищих та середніх навчальних закладах навчання проводитиметься рідною мовою, а в університетах будуть засновані кафедри для вивчення слов'янських мов [12, с. 364].

Прийняття національного закону викликало в учасників словацького національного руху хвилю обурень. Так, Й. Гурбан у статті "Чому нас навчає історія" зазначав: "усе, що словацький народ отримав після прийняття закону, – це залежність і роль слуги мадлярського народу. А якщо ти вимагатимеш права, то тебе назвуть бунтарем" [11, s. 168]. На думку частини представників словацького національно-політичного табору, внести зміни до Національного закону можна було лише за умови його повторного розгляду в угорському законодавчому зібранні.

Участь у передвиборчій кампанії 1869 р. до Державних зборів одинадцятьох представників Старої школи розпочали, не створивши навіть єдиної програми. Усі вони (у Пезінку – М. Мудронь, у Трнаві – П. Благо, у Майціхові – М. Єжка, у Превідзі – Слотта, у Слячі – Л. Турзо, у Новому Місті над Вагом – Ф. Сасінек, у Ліптовському Мікулаші – П. Матушка, у Жиліні – Турський, у Турці – Я. Єсенський, у Тренчині – Л. Догнаній, у Повазькій Бистриці – Ш. Заводнік, у Голічі – О. Радлінський, у Святих Янах – М. Чулень, у Кульпіні – В. Пакуліні-Тотт) пропонували власне бачення розв'язання національного питання. Так, В. Пауліні-Тотт виступав за перегляд умов "угоди про зрівняння" Австрії та Угорщини. На його думку, лише повернення до цього питання могло б вирішити національне питання в межах Угорського королівства на користь словаків [7, s. 7].

За підсумками виборів, до угорських законодавчих зборів 1871 р. від Старої школи потрапив лише

В. Пауліні-Тотг, обраний у м. Кульпіні із сербсько-словацьким складом населення. Уперше в історії до угорського парламенту потрапив представник словацького національного руху. Як писав згодом один із представників словацького національно-політичного руху на кінець XIX ст. Ф. Гоудек: "він був першим й останнім представником нашого народу в сеймі" [8, s. 78]. Хоч ця подія й мала важливе значення для посилення авторитету представників Старої школи у словацькому прогресивному середовищі, але одного голосу для вирішення майбутнього словацької нації було недостатньо.

Нагальною проблемою стало створення національної партії, яка виконувала б роль координуючого центру, об'єднувала б навколо себе національно свідомих представників словацького суспільства. Так, у листі від 18 вересня 1868 р. до Й. Гурбана Я. Францисці зазначав: "нам необхідно створити організаційний центр національної партії. Потрібно обрати особу, яка очолила б рух та керувала діями периферійних організацій" [11, s. 132]. Однак уповільненість дій і надмірна впевненість у своїх силах відвернула меморандистів від створення Словацької національної партії (СНП) аж до 1871 р.

З іншого боку, посилення політики мадяризації та відсутність єдності в словацькому національному русі змусила представників Старої школи діяти. Вони розпочали створення власного друкованого органу, оскільки газета "Пештбудинські відомості", яка від 1861 р. була першою політичною трибуною, уже не задовольняла потреб національно-патріотичних словацьких кіл. До того ж віддаленість редакції та частини дописувачів газети від подій, що відбувалися у словацькому суспільстві, унеможливлювала виконання нею головних функцій, якими вона була наділена спочатку. Для об'єднання та активізації діяльності словацьких патріотів було вирішено перенести видавництво газети до Словащини в м. Турчанський св. Мартин, яке на середину XIX ст. стало центром національного життя [17, s. 230]. Остаточно це питання було вирішено лише на початку 1870 р. Газета отримала нову назву – "Народні новини" й повинна була перетворитися на друкований орган Словацької національної партії (СНП), яка ще перебувала у стані формування.

Головною метою видання стало згуртування та активізація діяльності прибічників меморандистської течії національного руху. Уже в першому номері газети, яка вийшла 13 березня 1870 р. від імені представників Старої школи її засновники, М. Чулень, Я. Єсенський, П. Мудрань, та Ф. Сасінек звернулися до словаків із закликком гуртуватися навколо газети та вести боротьбу "проти кривд словацького народу". Зазначалося, що, "тільки досягнувши одностайності", ми зможемо захистити всі народи корони угорської" [16].

В Угорщині 1872 р. став роком наступних виборів до угорського законодавчого зібрання, які мали відбутися на тлі похвалювання активності угорських політичних сил. В. Пауліні-Тотг, який спостерігав за цим процесом зсередини, будучи депутатом парламенту, наголошував, що "словаки зможуть досягти позитивного результату на виборах лише в разі спільних дій усіх національних сил" [11, s. 301]. У своєму зверненні до читачів "Народних новин" В. Пауліні-Тотг запропонував усім "небайдужим до справи національної" зібратися 6 червня 1871 р. в Мартині на конференцію, аби обговорити, "що необхідно зробити для майбутньої перемоги". Він вважав, що найкращим було б створити єдиний центральний комітет, який займався б координацією дій майбутніх кандидатів" [11, s. 301].

У день десятиї річниці прийняття Меморандуму словацького народу, 6 червня 1871 р., представники Старої школи зібралися на конференцію. На ній були присутні голова зборів П. Мудрань, А. Годжа, Я. Францисці,

Я. Ясинський, М. Чулень, В. Сасінек, С. Шіпка, М. Дула, А. Півко, Ж. Мелфелбер, Й. Захей та ін. Питання, яке мали вирішити учасники зборів, – це підготовка до майбутніх виборів [11, s. 302].

Підтримуючи ідею спільних дій словацьких кандидатів, один з учасників конференції, А. Петор, наголошував: "якщо ми заздалегідь розпочнемо організаційну роботу, то до сейму зможуть потрапити кандидати, які відстоюватимуть інтереси нашого народу. Причиною попередніх поразок є те, що ми працюємо відокремлено один від одного, не приділяючи достатньої уваги своїй організації" [11, s. 302]. С. Медвєцький, який підтримував позицію А. Петора, ще рішучіше додавав: "Ми досить багаті на такі ідеї. Пропозиції щодо формування центрального виборчого комітету лунають уже давно. Настав час, коли його створення є для нас першочерговим завданням" [11, s. 303]. До центрального комітету (ЦК), створеного 6 червня 1861 р., було обрано: В. Пауліні-Тотга (голова), М. Чуленя та Й. Францисці (постійні члени), а Я. Чапку та Й. Орсага – помічниками. Оголошуючи про завершення роботи конференції, П. Мудрань наголосив на тому, що Меморандум 1861 р. має стати основою передвиборчої програми всіх кандидатів до сейму від новоутвореної СНП [12, s. 267]. Реально створення ЦК означало створення Словацької національної партії.

Неабияку роль у цьому процесі відіграв В. Пауліні-Тотг. Ще напередодні, у 1870 р., у циклі статей "Листи до словака Томаша", розглядаючи становище словацького народу, він запропонував програму подальшого розвитку словацького національного руху та виділив три основні організаційні принципи, а саме: "організація, дисципліна та робота" [18, s. 62]. Однак, незважаючи на активні дії представників словацького національного руху та прагнення до єднання, жоден із кандидатів від СНП не був обраний до угорських Державних зборів.

Після спроби СНП провести своїх кандидатів до угорського парламенту на виборах 1872 р. у словацькому національному русі розпочався період застою та розчарувань, зумовлених посиленням політики мадяризації.

Таким чином, тривалий період оформлення однієї із течій словацького національно-політичного руху в політичну партію став своєрідним етапом у процесі зростання свідомості народовців, розумінні необхідності створення єдиного осередку.

1. Дакснер Ш. Словаки и Словенское окольє в Угорщине // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1868. – Ч. XXXIX. 2. История Венгрии : В 2 т. / Т.М. Исламов, Р.А. Авербух, Ю.А. Писарев, М.М. Смирин та ін. – М., 1972. – Т. 2. 3. Котова Е.В. Кризис Австрийской империи и образование Австро-Венгрии. 1859–1867 : Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – М., 1986. 4. Мадяронами називали представників різних соціальних верств населення словацького походження, які відрікалися від свого національного походження й у метриках у графі "національність" записувалися як угорці. 5. Освободительное движение народов Австрийской империи. Период утверждения капитализма / В.И. Фрейдзон, В.А. Дьяконов, Т.Н. Исламов та ін. – М., 1981. 6. Bokes F. Pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie v rokoch 1861–1868. – Martin, 1941. 7. Bokes F. Viliam Pauliny-Tóth, slovenský poslanec v r. 1869–1872. – Martin, 1942. 8. Hlas. – 1902. – Č. 1. 9. Holotik L. Memorandum slovenského národa z r. 1861 // Historický časopis. – 1963. – R. 11, č. 1. 10. Holotik L. Slováci medzi Pešťou a Viedňou v rokoch 1860–1867 // Historický časopis. – 1963. – R. 20, č. 4. 11. Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914: V 3 zv. / Ed. Bokes E. – Bratislava, 1965. – Zv. 2 (1868–1884). 12. Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti / Čaplovič D., Beňko J., Marsina R., Segeš V. та ін. – Bratislava, 1998. – Zv. 1. 13. Kostický V. Nova škola Slovenská. Príspevok k problematike národnostnej otázky v Uhorsku v druhej polovici 19 storočia. – Bratislava, 1959. 14. Krajčovič M. Slovenská spoločnosť v Uhorsku. Slováci a juhoslavania v národnoemancipačnom zápase v 30 až 70 rok. 19 st. // Slovenské štúdie. – 1986. – R. 26, č. 2. 15. Mesaroš J. Štátoprávne snahy slovákov po buržoaznej revolúcii // Slováci a ich národný vyvin. – Bratislava, 1969. 16. Narodnie noviny. – 1870. – 13 marec. 17. Podrimavský M. Národný vývoj miest na Slovensku v období dualizmu / Národný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. – Martin, 1984. 18. Podrimavský M. Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia. – Bratislava, 1983. 19. Politické strany na Slovensku 1860–1989 / L. Lipták. Barnovský M., Bartlová A. та ін. – Bratislava, 1992.